

Smaastykker.

Topografi og Videnskab.

Svar til dr. Eiler Nystrom

De indledende betragtninger, som dr. phil. Eiler Nystrom i nærværende tidsskrift (10. R. VI, 499—518) har skrevet til en artikel med ovennævnte titel, kan vistnok uden videre tiltrædes af de fleste topografer og historikere. Ganske særligt vil de førstnævnte sikkert være mere end villige til at modtage hjælp fra historikerne, akkurat som de er vant til at modtage hjælp fra arkivpersonalets side. Denne hjælp er meget paaskønnet, redobont og uegennyttigt som den altid er ydet. Kan en lignende hjælp ydes fra det for nylig oprettede Lokalhistoriske Institut, vil det være fortrinligt.

At der her er vanskeligheder at overvinde, som ikke er helt lige til at klare, ligger imidlertid åbent i dagen. De betyder naturligvis ikke, at man ikke skal forsøge at overvinde dem, men de må nævnes, særligt den første og ihvertfald udadtil måske største: at skaffe de ved et sådant institut ansatte lige så gode levevilkår som arkivarerne, da de ellers ikke kan udvise en lignende hjælpsomhed. Også den anden, som mere virker indad — den er i virkeligheden ikke mindre end den første — må nævnes: at ændre historikernes rent faglige indstilling.

Dette vil ikke sige, at historikerne på noget punkt skal slække de krav, der må stilles, til omhyggelighed i forskningen og kendskab til de foreliggende kilder, men udelukkende, at de må indstille sig på, at grundlaget for historieskrivningen mere og mere går bort fra de skriftlige historiske kilder og over til andre,

som man med et fællesord har betegnet som levn, og at det ideal, den i nyere tid har opstillet: at påvise årsagssammenhæng simpelthen beror på en misforståelse. Det ligger rent principielt udenfor det mulige; det man kan og bør stræbe mod er at skildre begivenheder og brydninger i tiden i den rækkefølge, de har fundet sted.

De skriftlige kilder rykkes derved ned på linie med jordfundene, idet man ikke kan fratage dem den vægt, de har som vidnesbyrd om noget engang sket, lige så præget af den tid de blev til i som de jordfundne ting, tidens efterladte bygninger og kunst, og endnu mere af de synspunkter eller den politik, som gennem det pågældende skrift søgtes fremmet.

Det sidste er almindelig anerkendt af forskningen, hvor det gælder en kritisk vurdering af foreliggende kilder fra fortiden, men præger naturligvis også indlæg i dagens spørgsmål. Dette fremgår i fuldt mål af dr. Nystrøms ovenfor nævnte indlæg. De indledende betragtninger kan, som det her er sket, ydes megen anerkendelse, fordi de er præget af den trang til sandhedens erkendelse, som er drivende for enhver samvittighedsfuld forsker, men det kan også siges, at de er præget af en hos mange fremragende forskere lige så almindelig trang, nemlig trangen til ikke at blive forstyrret i de engang tegnede cirkler, således som de bliver, når der indføres ny og foreløbigt uoverskuelige ting i forskningen.

De nævnte betragtninger står nemlig ikke alene, de er benyttet som springbrædt til en kritik af general H. U. Ramsings store 3 binds værk: »Københavns historie og topografi i middelalderen« (1940) og undertegnedes betydeligt mindre skrift om »Kongens Lyngby« (1941). Nogle af Dr. Nystrøms indvendinger er fuldt berettigede, således hans indsigelse mod de yderst detaljerede rekonstruktioner, som er optaget i Ramsings værk, og mod visse enkeltheder i mit skrift, som jeg nedenfor skal komme tilbage til. Men han begrunder indvendingerne forkert.

Betragter man rekonstruktionen i Ramsings værk af den ældste borg, »palatiet« indenfor ringmuren, så er det gale ikke, at en sådan rekonstruktion er forsøgt. Det er nemlig ikke rigtigt,

at vi ingen ting ved. Vi ved lige omvendt en hel del: man har en gengivelse af bygningen i byens ældste segl, og man har, hvad der er meget væsentligt, fuldkommen sikker viden om størrelsen af den plads, indenfor hvilken bygningen skal anbringes, ja endog et stykke af den ene endemur, en søjle og en del andre enkeltheder. Det er følgelig meget fortjenstfuldt, at en rekonstruktion er forsøgt. Det gale er, at den er forsynet med så mange uvæsentlige detailler, at man ikke noget øjeblik er i tvivl om, at den er udført af en arkitekt fra 1900'erne, skolet i vor tids murstensarkitektur, og ikke af en 1100'ers bygmester, som måtte kæmpe med det ny materiale. Det rigtige vilde være at nøjes med en rekonstruktion, som blot angav bygværkets hovedkonturer. Det vilde have været både sandere og rigtigere, og vilde ikke have forledt ukyndige til at tro, at man havde bygget netop som vist i rekonstruktionerne.

Dr. Nystrøms indvendinger mod Ramsings forsøg at indtegne oplysningerne fra jordebogen c 1377 paa et rigtigt tegnet kort med de senere og delvis endnu eksisterende matrikulskel kan heller ikke godkendes. Det er yderst fortjenstfuldt, at det er gjort, og selv om jeg på ét punkt mener, at en række grunde (ved Vesterport) skal placeres lidt anderledes end vist af Ramsing, så er holdepunkterne så mange og så sikre, at hans kort giver en berigelse af vor viden om København c 1377, man nødt vilde være uden, og som til sene tider vil være et aldeles fortrinligt udgangspunkt for enhver videregående udforskning af spørgsmålet om byens tilblivelse og ældste historie.

Om disse sidste forhold har jeg en opfattelse, der på afgørende punkter afviger fra Ramsings, men jeg erkender åbent, at kommer jeg nogensinde til at fremlægge den, så bliver det på grundlag af Ramsings arbejde, som jeg ikke mener, at man kan være ham taknemlig nok for, ganske uanset antallet af de slutninger, man ikke kan godkende. Der bliver nok tilbage at sige tak for.

En lille enkelthed har i særlig grad ophidset dr. Nystrøm. Han finder det »mærkeligt, at Ramsing virkelig går ind for og vedblivende holder på en af (undertegnede) løst udkastet ide om, at Hammerstrup er en ældgammel torp, allerede nedlagt

og forsvundet i Valdemar den stores tid«. Jeg kan oplyse, at Ramsing overfor mig har fremført akkurat de samme indvendinger, som dr. Nystrom fremfører, og at det tog år, inden Ramsing bøjede sig for vægten af de argumenter, jeg fremførte, og som i fleres øjne end mine er tvingende.

Lad være, at dr. Nystrom ikke bliver overbevist af dem, men hvorfor svække de af ham stillede nøjagtighedskrav ved en udtalelse om, at han »er mest tilbøjelig til at tro, at det er de sidste rester af Nyby, der spoger i dette Hammerstrup«. Denne tanke er da løsere end Ramsings og min vel underbyggede påstand, al den stund Nyby af alle forskere, også af dr. Nystrom, regnes at have ligget på Solbjergs grund, mens Hammerstrup lå udenfor, mellem Havns Vesterfælle og Valbys jord. Kongens part af Hammerstrup, »Kongens enghave«, var ganske vist i 1532 rent driftsmæssigt lagt ind under Nybygård, men det har intet med landsby og sognegrænser at gøre.

Jeg skal ved denne lejlighed ikke rulle spørgsmålet op igen, men nøjes med at henvise til, hvad jeg derom har skrevet i Historiske Meddelelser om København (2. R. III (1928), 410—413), i forbindelse med hele min udvikling af torp-spørgsmålet, først i »Aabenraa« (1933), senere i »Kongens Lyngby« (1941) og »Vore ældste byers tilblivelse« (1942).

Hvad Kongens Lyngby angår, da kan dr. Nystrom ikke lide, at skildringen spænder videre, end man kan overskue fra en arkivforskers stude. Han kan ikke lide, at min årstavle begynder 2000 millioner år tilbage i tiden. Og dog, kan man få nogen opfattelse af, hvad de nærmest foregående slægtleds kongstanke, udviklingslæren, betyder uden at vide over hvor stort et tidsrum udviklingen spænder? Og kan man rigtigt vurdere menneskehedens udvikling uden at begynde med at nævne, at der har været mennesker til i over 1 million år?

Der skal ikke her gås nærmere ind på alle de kritiske bemærkninger, som er anført. Det vil kræve en plads, som ikke står i noget rimeligt forhold til det der derved kan nås — de fleste af dem er på forhånd imødegået i selve min fremstilling. Kun må det bemærkes, at det ikke mod min fremstilling af yngre bronce-

alders »kolonirige« er en indvending af vægt, at dr. Broholm »ikke kender det«. Dr. Broholm har formentlig, da han blev spurgt, ikke læst min fremstilling, og har ikke givet dr. Nystrøm nogen anden forklaring paa de forhold, som har fået mig til at bruge dette udtryk, herunder kulturfællesskabet med Nordtyskland, og fremfor alt den overvældende brøncerigdom, man træffer i Norden, som ikke selv havde bronce, på et tidspunkt, hvor de store og rige kulturlande mod syd begærede bronce i et sådant mål, at de sejlede ud på Atlanterhavet og endte med at udnytte tinforekomsterne i Cornwall.

Dr. Nystrøm antyder, at det meste i min bog er fantasier bygget over spinkle kendsgerninger. Det siges ikke direkte, men han vil gerne have, at man skal tro det. Og så er sandheden den, at jeg er yderst varsom med at drage slutninger. Det væsentlige er, at jeg fremlægger tidsbestemte kendsgerninger, arkæologiske, sproglige og biologiske, og måske fra endnu flere områder, ud fra ønsket om fra disse kendsgerninger at belyse de forhold, som samtidigt kan regnes at have gjort sig gældende i Lyngby.

Principielt kan man ikke frakende metoden værdi. Der gives i virkeligheden ingen anden vej for historisk forskning end opstilling af begivenheder i ret tidsfølge. I enkeltheder er man naturligvis her som overalt udsat for fejlslutninger, og på et punkt kan jeg her takke dr. Nystrøm for en værdifuld iagttagelse. Når han fra 1688matriklen kan oplyse, at »Brødhøjsmark« var henlagt til Gentofte kirke til dens forsyning med brød og altervin, ja så ligger det nær at regne, at Brødskøven har fået sit navn af denne »Brødhøjsmark«, og ikke af navnet »bryde«, en forklaring jeg forøvrigt ikke har draget en eneste slutning af. Et lille usikkerhedsmoment bliver dog tilbage. Brødhøjene må da have været til før »Brødhøjsmark«. Forklaringen kan være, at Brødskøven er ældst, at Brødhøjene har fået navn efter den, og at man derefter har ryddet Brødhøjsmark.

Lige så gerne jeg giver dr. Nystrøm ret på dette punkt, og gør det på alle andre punkter, hvor han kan fremdrage ny oplysninger, lige så lidt kan jeg lade mig imponere af hans henvis-

ning til dr. Oluf Nielsen, hvor det gælder identifikationen af Esrombogens Jortheholm (c. 1165, 2/11 1178) og Hiortholm (1211 s. 57 og 58). Dr. Oluf Nielsen siger i registret »ved Esrom« og henviser til, at »der i markbogen til matriklen 1688¹ nævnes et »Hjortebjerg paa Østrup mark«. Men det er da ikke et Hjortholm. Hjortekær ved Dyrehaven ligger det da nærmere at tænke på, men hvorfor dog ikke regne med det Hjortholm, der kendes som bispeborg i 1275, når godset rimeligvis er tabt for klostret i 1254, og når der i de selvsamme breve findes opført mange andre steder, som dr. Nielsen uden tilsvarende henvisninger har henført til »ved Esrom«. Man kan ikke finde plads til dem alle i Esroms nærmeste omegn.

Dr. Nystrøm skal imidlertid ikke være ked over indvendingen. Det gav mig anledning til at se brevene efter, og jeg så da, at de også nævner både et Bothorp og et Bouethorp. Et af dem henfører dr. Nielsen meget naturligt til Borup i Tikøb sogn, det andet til det fjærntliggende Borup i Gørløse sogn, altså lige på tværs af dr. Nystrøms »principer«. Er det ikke naturligere at regne dette Bouethorp for et vist 1254 ødelagt torp, hvor nu Klampenborg ligger, og samhörrende med det gamle navn på skoven her: Boueskov? Afstandene er ikke større, end at ejendommene godt kunde ejes af klostret, tænk blot på hvor spredt Antvorskov klostres gods lå.

På flere steder viser dr. Nystrøms bemærkninger, at hans af mig stærkt påskønnede ønske om at kritisere, har ført ham længere ud, end han selv kan være tjent med. Min bemærkning s. 50, at vejen fra Lyngby over Hjortholm til Farumpasset »kan ved bispeborgens udgravede fundamenter tydeligt spores langs borgens nordside«, har således givet ham anledning til følgende udtalelse: »Der findes ganske vist på planen, nordøst for borgen, noget, der kunde se ud som et vejstykke, men hvis man læser den ledsagende tekst — og det skulde man jo helst — ser man, at det er byggegruber af en tidligere optaget mur — og altså ikke har noget som helst med oldtids- eller middelaldervej at gøre?«

¹ Dr. Nielsen siger 1681

Planen viser utvetydigt, at vejen ikke kan have ført gennem borgen; syd for borgen er terrænforholdene en hindring, så vejen må have gået nord for borgen — ganske naturligt, da man, før der byggedes sluse og bro, lettere kunde færdes over søbunden, der her må være fast, siden det følgende store fald ikke førte til en sænkning af vandstanden i søen. Planen viser endvidere, som nærmere skildret af dr. Nystrøm, at borgens ringmur oprindeligt gik længere ud i søen, men senere blev skråt afskåret, og udenfor denne skrå ringmur ses de nævnte spor af en optaget mur.

Naturligvis har jeg i sin tid læst, hvad han skrev om denne. Det må han selv have glemt, ti det lyder ordret: »Nord for denne skråmur (opført senere) i en afstand af ca. 6 m — omtrent svarende til de andre huses indvendige bredde — fandtes byggegruber efter en optaget mur. Hvis et sådant skråtliggende hus (eller befæstet indkørsel?)«. Af det der står i parentes fremgår, at dr. Nystrøm selv er gået ind for den tanke, at der har gået vej nord om borgen, ti de omhandlede murrester ligger omtrent midt for ringmurens nordre langside. En indkørsel uden vej kan ikke tænkes.

Og sådan er der så meget — jeg søger ikke alibi'er, jeg slår ikke streg over noget kildested, men forsøger blot at ordne det altsammen ind i tidsmæssig ret følge. Og derfor er også et af de punkter, hvor dr. Nystrøm forsøger at lægge mest luft mellem os, et af de steder, hvor vi er mest enige.

I Dyrehaven, som dr. Nystrøm kender lige så godt eller på grund af sin højere alder måske endnu bedre end jeg, har han ikke kunnet finde spor af oldtidsskov, og påtaler derfor en bemærkning af mig, hvor jeg »henviser til Dyrehaven som et sted, hvor noget væsentligt af oldtidsskoven er bevaret«. Der henvises til s. 27, hvor det jeg har skrevet imidlertid ordret lyder:

»I Lyngby har man god anledning til at gøre sig nogenlunde tydelige forestillinger om, hvordan oldtidens skove så ud. Man behøver blot at gå ud i Dyrehaven og se bort fra dens veldrevethed, gode afgroftning og skærvelagte køreveje. I de åbne græsletter ind mellem fritstående grupper af bøge og ege jævnlige

afbrudt af tjørnekrat, har man noget væsenligt af oldtidsskovens karakter bevaret. Forøvrigt var der mange flere forskelle«.

Er uoverensstemmelserne mellem dr. Nystrom og mig ikke dyberegående end her, hvor vi bogstavelig talt har brugt de samme ord til at skildre forskellen mellem før og nu, så kan alle være vel tilfreds — jeg er det ihvertfald og takker for belæringen både med hensyn til alt det, jeg har kunnet være enig med dr. Nystrom i, og også for hans udtalelse om, at min bog om Aabenraa »vakte både opsigt og uro«. Jeg har ikke mærket noget til det sidste. Den har stort set været uomtalt af de hjemlige historikere¹, men har været så anerkendende omtalt fra anden side, i Sverige også fra rent historisk side, at jeg nærmest blue-des. Har den indenfor danske historikers kreds vakt uro, kan det imidlertid kun glæde mig, ti det er et stærkt ønske hos mig, som jeg har sat meget ind på at få opfyldt, at dansk historieforskning, der har så mange smukke resultater at henvise til, også må vågne af den dybe søvn, den hviler i, hvor det gælder udforskningen af vort lands historie i den lange periode, hvor »landsbyen« udformedes, og de slægter fødtes, som i vikingtiden bragte deres statsdannende evner til den blomstring, hvis frugter vi endnu nyder godt af.

Vilhelm Marstrand.

Til ovenstaaende Indlæg, som Ingeniør Marstrand forud havde sendt mig Genpart af og som iøvrigt paa Forhaand var ventet, skal jeg kun knytte nogle faa almindelige Bemærkninger. Detailler skal jeg ikke komme ind paa — det nytter ikke, noget Grundlag for Diskussion kan der alligevel ikke blive, da Marstrand som Forsker tilhører en helt anden Verden end jeg. En Historiker fortæller hvad han véd og kan staa ved, og naar han opstiller Formodninger, udgiver han dem for det de er og ikke mere. Marstrand derimod ynder at operere med alt det, man slet intet ved om, og i mange Tilfælde heller ikke, i Følge Sagens Natur, kan faa noget at vide om. Hvis Marstrand tror, at Mod-

¹ Bogen har været anmeldt i dette tidsskrift af landsarkivar F. Gribsvad, Aabenraa, 10. R. III (1935), 160—162 — jvnf. smstds s. 254—256.

standen mod at godtage disse »ny og foreløbigt uoverskuelige Ting i Forskningen« skyldes »Trangen til ikke at blive forstyrret i de engang tegnede Cirkler« — altsaa med andre Ord: skyldes Pedanteriets sædvanlige Reaktion mod den aandfulde Forskers Gerning — saa tager han storlig fejl og opnaar blot at dokumentere, at han ikke har større Begreb om kildekritisk Forskning. Denne tillader nemlig ikke bestemt afstukne Cirkler, den medfører netop, at Forskeren Gang paa Gang maa forandre Metoder og revidere Meninger, at han maa forkaste Slutninger og Forestillinger efterhaanden som han gennemstuderer Kildematerialet eller der dukker nye Kilder til Problemets Løsning op, enten af arkiv- eller jordfunden Art. Historisk Forskning har nemlig benyttet sig af Levn længe før Marstrands Tid, den opererer med Kilder af enhver Art, baade dem der ligger gemt i Arkiver og Biblioteker og dem der er efterladt paa eller i Jorden — blot skyr den dem der gribes ud af Luften.

Hans vidtsvævende Indlæg er iøvrigt som sædvanlig karakteriseret af haartrukne Bestræbelser for at slippe uden om Kritikken. Jeg skal blot anføre et enkelt Eksempel: hans sidste Udvikling om Brødskoven og Brødhøjene, som jeg maa tilstaa er mørk Tale for mig. Skønt Marstrand har ladet sig overbevise om, at Navnet har sin Oprindelse derfra, at Marken i ældre Tid var tillagt Kirken til dens Forsyning med Brød og Altervin, og utvivlsomt maa stamme fra det 16. eller 17. Aarhundrede¹, forsøger han dog at klare for sig ved at hævde, at Højene er ældre. Det er de ubestrideligt, da det er forhistoriske Gravhøje. Forklaringen kan være den, mener han, »at Brødskoven er ældst, at Brødhøjene har faaet Navn efter den, og at man derefter har ryddet Brødhøjsmark«. Marstrand naar altsaa i sidste Led kun til Rydningstiden. Men det er stadig Navnet han opererer med, det Navn han først mente var en Misdannelse af Bryde, men nu altsaa har faaet Rede paa. Han maa altsaa enten mene, at det stadig er Bryde, der ligger gemt i Navnets Forstavelse (og det er en decideret Anakronisme), eller at Bronzealderfolket, som efter Marstrand var et Herrefolk

¹ Sml. Fra Nordsjællands Øresundskyst 193, 221 og 655.

der endog havde Kendskab til Græsk (Kongens Lyngby, Side 69), ogsaa har foregrebet kristne Skikke i deres Gudeverden og givet Skove og Gravhøje Navn derefter! Det vil jeg dog alligevel ikke mene, at selv Marstrand kan tro, men Eksemplet viser, hvorledes han ved sine Hypoteser kan komme ind i Forestillinger der er ganske ud i det blaa.

Imidlertid — Marstrand maa for mig gerne arbejde videre med sine »ny og foreløbigt uoverskuelige Ting«. Men naar han udfordrer al sund Sans i den Grad som i Bogen om Kongens Lyngby, saa kan han ikke fortænke mig i, at jeg — der gennem en Menneskealder har syslet med disse Egenes historiske Forhold — reagerer, og reagerer stærkt. Han fortæller jo intet andet positivt end det andre har fremdraget og oplyst før ham — alt det øvrige er bare Gætteeri, ubeviste og ubevislige Paastande og ganske uvedkommende Ting. Han bringer ikke vor Kundskab om Æmnet et Hanefjed videre, han blot forvirrer svage Sjæles Begreber. Det er trist, at han ødsler sin Begavelse paa den Slags, og der er — desværre for Marstrand — alt for mange som er enige med mig heri, ikke blot de efter hans Mening forbenede Historikere, men ogsaa blandt interesserede og kyndige Folk paa Egnen.

Andet og mere har jeg ikke at sige, og jeg kommer heller ikke tilbage til denne Sag mere.

Eiler Nystrom.